

ผลสรุปและข้อเสนอแนะ

แม้ว่าจะได้มีการจัดตั้งโรงเรียนตามรูปแบบของประเทศตะวันตกมาตั้งแต่ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 คือ ใน พ.ศ. 2414 ได้ตั้งโรงเรียนหลวงสอนภาษาไทยและภาษาอังกฤษขึ้นในพระบรมมหาราชวังสำหรับบุตรหลานของเจ้านาย ขุนนางผู้ใกล้ชิด ซึ่งจะได้ถวายตัวรับราชการสนองพระเดชพระคุณต่อไป จนถึงการจัดตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับทวยราษฎร์ทั่วไปใน พ.ศ. 2427 แล้วก็ตาม แต่ด้วยเหตุผลทางการเมืองในตอนต้นรัชกาล ปัญหาด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของไทย ตลอดจนการขาดแคลนกำลังคนที่จะมาช่วยกันคิดจัดการปฏิรูปการศึกษาให้เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความทันสมัย และกุลบุตรทั้งหลายมีโอกาสได้รับการศึกษาโดยถ้วนหน้ากันตามแนวพระราชดำริ ทำให้การพัฒนาการศึกษาในช่วงสมัยนี้เป็นไปได้อย่างช้า ๆ ส่วนใหญ่ยังเป็นการศึกษาเบื้องต้นที่กระบวนการเรียนการสอนยังเน้นอยู่ที่การอ่าน เขียน เรียนเลข เท่านั้น แม้ในตอนปลายรัชกาล การมัธยมศึกษาก็เพิ่งอยู่ในระยะเริ่มจะขยายตัว ดังนั้นวิชาประวัติศาสตร์หรือที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า วิชาพงศาวดาร ซึ่งเป็นความสำคัญรองลงมาจากวิชาหลักดังกล่าว จึงเพียงมีเนื้อหาสรุปแทรก — อยู่ในวิชาภาษาไทย โดยที่ตำราพงศาวดาร จะเป็นหนังสือที่ใช้ประกอบการอ่านภาษาไทย และการย่อความเป็นต้น

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 และ 7 ก่อน พ.ศ. 2475 ได้มีการขยายการศึกษาออกไปทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาและอุดมศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งประถมศึกษาทั้งสามัญและวิสามัญศึกษา เพื่อที่จะประกาศให้เป็นการศึกษาภาคบังคับสำหรับกุลบุตรกุลธิดาในวัย 7 - 14 ปี ทุกคน โดยตั้งต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2464 เป็นต้นไป ส่วนการมัธยมศึกษา ก็ได้จัดให้มีขึ้นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดย

ในส่วนภูมิภาคเน้นระดับมัธยมศึกษาตอนต้นก่อน ระดับมัธยมตอนปลายก็ค่อยขยาย
 ออกไปในระดับมณฑลตามลำดับ มีการจัดทำโครงการศึกษา ร.ศ. 131 และ
 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2456 กำหนดชั้นเรียนในโรงเรียนใหม่ จากชั้นมูล
 ประถม มัธยม อุดมหรือมัธยมสูง มาเป็นแบบสากล คือ ชั้นประถม มัธยม
 ตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย หรือระบบ 3 : 3 : 3 : 2 ในฝ่ายสามัญ
 ศึกษา และประกาศใช้หลักสูตรการศึกษา พ.ศ. 2454 2456 และ 2464 ซึ่งมี
 โครงสร้างและเนื้อหาสาระเกือบเหมือนกันทุกประการ โดยเฉพาะหลักสูตรวิชา
 ประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารซึ่งได้รับการบรรจุลงในหลักสูตรเป็นครั้งแรกตั้งแต่
 พ.ศ. 2454 โดยจัดให้เป็นวิชาคู่กันกับวิชาภูมิศาสตร์ตลอดมา ในชั้นประถมศึกษา
เรียกว่าวิชา "ความรู้เรื่องเมืองไทย" ในระดับมัธยมตอนต้นและตอนกลางจะ
 รวมเป็นวิชาเดียวกันเรียกว่าวิชา "ภูมิศาสตร์กับพงศาวดาร" แต่เนื้อหาวิชายัง
 จัดแยกกันอยู่ และในระดับชั้นมัธยมตอนปลายแยกเป็นคนละวิชา อัตรการเรียน
 ในหลักสูตรของวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์รวมกันจะประมาณ 2-4 ชั่วโมง
 ต่อสัปดาห์ค่อนข้างคงที่ในทุกระดับชั้น ผิดกับวิชาอื่น ๆ เช่น จรรยา ซึ่งจะมี
 อัตรเวลาเรียนมากในชั้นต้น ๆ และลดลงโดยลำดับจนไม่มีอยู่ในหลักสูตรอีกใน
 ระดับมัธยมตอนปลายหรือเหลือเพียง 1 ชั่วโมงในหลักสูตร พ.ศ. 2471 และ
 วิชาวิทยาศาสตร์ซึ่งบางครั้งในชั้นประถมศึกษาจะไม่มีบรรจุไว้ในหลักสูตรเลย แล้ว
 ค่อย ๆ มีอัตรเวลาเรียนในหลักสูตรเพิ่มมากขึ้นในระดับชั้นสูงขึ้นมา เช่น จาก
 1 ชั่วโมง จนถึง 5 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เนื้อหาสาระที่กำหนดให้เรียนในวิชา
 พงศาวดารส่วนหนึ่งจะเป็นพงศาวดารสยาม ซึ่งเป็นเนื้อหาหลักในทุกระดับชั้น
 ยกเว้นชั้นมัธยมตอนปลายก่อนการปรับปรุงแก้ไขใหม่ใน พ.ศ. 2471 ซึ่งได้เปลี่ยน
 เรียกชื่อวิชาใหม่ เป็นวิชาประวัติศาสตร์นับแต่นั้นเป็นต้นมา จุดประสงค์ของวิชา
 เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักบ้านเมืองของตนว่าเป็นมาอย่างไร จะได้เกิดความรักชาติบ้าน-
 เมือง และคิดที่จะบำรุงบ้านเมืองของตนโดยปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี อีกส่วนหนึ่ง
 เป็นพงศาวดารประเทศใกล้เคียง ให้เริ่มเรียนในชั้นมัธยมตอนต้น พงศาวดาร
 โลกโดยย่อให้เรียนในชั้นมัธยมตอนกลาง พงศาวดารโลกในชั้นมัธยมตอนปลาย ซึ่ง
 มีเนื้อหาครอบคลุมประวัติศาสตร์ตั้งแต่ยุคโบราณ ยุคกลาง ยุคใหม่ มาจนถึง

ความเจริญของชาติตะวันตกในสมัยปัจจุบัน แต่เมื่อปรับปรุงหลักสูตรมัธยมตอนปลายใหม่ใน พ.ศ. 2471 ได้ตัดเนื้อหาเหลือเพียงประวัติศาสตร์จีน ญี่ปุ่นสมัยใหม่ โลกภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 แล้วเพิ่มประวัติศาสตร์สยามกับประเทศในแหลมอินโดจีนแทน โดยมีจุดมุ่งหมายนอกจากให้รู้เรื่องบ้านเมืองของตนแล้ว ควรได้รู้เรื่องโลกและชาติต่าง ๆ ในเรื่องความเจริญและอภินิหารของมนุษย์ประกอบความรู้ความคิดให้กว้างขวางขึ้น

จะสังเกตได้ว่า การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการศึกษาของไทย ซึ่งเป็นหลักสูตรกลางใช้เหมือนกันทั่วประเทศภายหลังจากนี้ ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้น เพราะผลของการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติสมัยใหม่ของรัฐบาลแต่ละยุคสมัย แล้วมีการกำหนดชั้นเรียนในระดับต่าง ๆ แตกต่างกันไป จึงต้องมีการปรับหลักสูตรเดิมนั้นเองให้เข้ากับชั้นเรียนใหม่ และบางครั้ง บางวิชาก็ได้ปรับปรุงเนื้อหาสาระของหลักสูตรให้เหมาะสมกับกาลสมัยและนโยบายของรัฐบาลด้วยพร้อมกัน อาจกล่าวได้ว่า มีอยู่เพียงครั้งเดียวใน พ.ศ. 2520 เท่านั้นที่ได้มีการปรับปรุงเฉพาะหลักสูตรสังคมศึกษาใหม่ทุกระดับให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลขณะนั้น โดยไม่ต้องปรับเนื้อหาให้เข้ากับชั้นเรียนใหม่ แต่ก็ใช้อยู่ในเวลาไม่นานนักและต้องมีการปรับปรุงใหม่อีก

ในระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2503 ได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติถึง 4 ฉบับด้วยกันใน พ.ศ. 2475 2479 2494 และ 2503 จึงได้มีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่ตามมาใน พ.ศ. 2475-76 2480 2491 และ 2493 ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 และ 2503 ในช่วงภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญนั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจในส่วนของเนื้อหาสาระ คือได้มีการเปลี่ยนหัวข้อ "ลักษณะการปกครองของไทยในปัจจุบัน" มาเป็นหัวข้อ "หน้าที่พลเมือง" แล้วเพิ่มเนื้อหาเรื่องรัฐธรรมนูญ การปกครองระบอบประชาธิปไตย ระเบียบราชการบริหารแผ่นดิน ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค เทศบาล การสหกรณ์และกฎหมายที่ราษฎรทั่วไปควรรู้

เข้าไปในหัวข้อดังกล่าวด้วย และในหลักสูตร พ.ศ. 2480 เนื้อหาของหัวข้อนี้ทั้งหมด ก็ได้แยกตัวออกไปเป็นวิชาหน้าที่พลเมือง ซึ่งจัดให้เรียนคู่กันกับวิชาศีลธรรมหรือจรรยาเดิม และจะเป็นคู่วิชาที่มีการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา ต่อมาภายหลังสงครามโลก ครั้งที่ 2 รัฐบาลเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาทุกระดับเสียใหม่ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปภายหลังสงคราม ซึ่งเป็นช่วงสมัยที่ประเทศไทยได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกามากขึ้น และได้รับอิทธิพลแนวคิดทางการศึกษาจากสหรัฐอเมริกาเพิ่มขึ้นด้วย เห็นได้จากการเริ่มจัดรวมกลุ่มวิชา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง และศีลธรรมเข้าด้วยกันในชื่อใหม่ว่า หมวดวิชา "สังคมศึกษา" ในระดับชั้นเตรียมอุดมศึกษา แต่เนื้อหาของวิชาต่าง ๆ ยังแยกกันอยู่เป็นเอกเทศ และใน พ.ศ. 2498 ก็ได้จัดกลุ่มวิชาสังคมศึกษาให้เป็นวิชาบังคับของชั้นเตรียมอุดมศึกษาแผนกอักษรศาสตร์ปีที่ 1 สังคมศึกษา ข. เป็นวิชาบังคับของชั้นปีที่ 2 ส่วนแผนกวิทยาศาสตร์มีวิชาสังคมศึกษา ก. เป็นวิชาเลือกของชั้นปีที่ 1 หรือปีที่ 2 ก็ได้ ในหลักสูตรชั้นประถมศึกษาภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดหลักสูตรใหม่ ยกเลิกวิชา "ความรู้เรื่องเมืองไทย" ซึ่งเคยเป็นรูปแบบการจัดมาตั้งแต่ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มาเป็นวิชา "ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์" เหมือนในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย และลดอัตราเวลาเรียนเหลือเพียงสัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง นำไปเพิ่มเวลาให้กับวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมแทน ต่อมาใน พ.ศ. 2498-2501 ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษาใหม่ตามแนวการศึกษาแผนใหม่แบบพัฒนาการ (Progressive education) ได้มีการรวมกลุ่มวิชาต่าง ๆ ทางด้านสังคมอันได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ศีลธรรม สุขศึกษา คหกรรมศาสตร์ เป็นต้น เป็นหมวดวิชาสังคมศึกษาในรูปแบบของบูรณาการ (Integration) อย่างกว้าง ๆ แล้วกลายมาเป็นรูปแบบของหลักสูตรประถมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2503 ในระยะต่อมา ส่วนหลักสูตรประถมศึกษาตอนปลาย มัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย พ.ศ. 2503 ก็ได้รับการปรับปรุงให้รวมเนื้อหาทั้ง 4 วิชา คือ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม เป็นกลุ่มวิชาสังคมศึกษาเหมือนกันทุกระดับ แต่การจัดเนื้อหา

ภายในกลุ่มวิชายังแยกกันอยู่เป็นเอกเทศ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าส่วนของวิชาประวัติศาสตร์ในหลักสูตรของโรงเรียน จะมีอยู่น้อยในชั้นประถมศึกษาตอนต้น ๆ เพิ่มขึ้นในชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และทวีขึ้นในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายตามลำดับ และเมื่อเทียบกับอัตราเวลาเรียนที่กำหนดให้เรียนในหลักสูตรแล้ว อาจกล่าวได้ว่า วิชาประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ยังเป็นวิชาแกนกลางของหลักสูตรสังคมศึกษาอยู่

การกำหนดจุดประสงค์ของวิชาประวัติศาสตร์ในระยะแรกภายหลังสงครามระหว่าง พ.ศ. 2491 - 2493 ยังคงคล้ายคลึงกับหลักสูตรเดิมก่อนหน้านั้น คือมุ่งให้ผู้เรียนรู้จักบ้านเมืองของตนว่าเป็นมาอย่างไร เพื่อให้เกิดความรักบ้านเมืองนอน และช่วยกันทำนุบำรุงให้เจริญถาวรสืบไป กับให้รู้ประวัติบุคคลสำคัญของชาติไทยและของโลก เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดีและสำนึกในบุญคุณของท่านเหล่านั้น และมุ่งหมายให้รู้เรื่องราวของมนุษย์ และรู้ความมนุษย์ได้มีความพยายามที่จะปรับปรุงการดำรงชีวิตให้ดีขึ้นตลอดมา การจัดเนื้อหาสาระของหลักสูตรประวัติศาสตร์ในช่วงนี้ จึงเน้นในด้านการศึกษาข้อเท็จจริงต่าง ๆ มาก สำหรับประวัติศาสตร์ไทยในแต่ละระดับประโยคจะเป็นเนื้อหาจบในตัวเอง เริ่มตั้งแต่ดินเดิมของประเทศไทย ลงมาตามลำดับเวลาจนถึงสมัยปัจจุบัน และเสียดีกว่าถึงเหตุการณ์สำคัญในบางรัชกาล ในระดับชั้นมัธยมศึกษาขึ้นมา เนื้อหาจะเริ่มตั้งแต่ดินเดิมของไทยลงมาจนถึงปัจจุบันเช่นกัน แต่ละเอียงคี่ขึ้นกว่าในชั้นประถมศึกษา และจัดเป็นหัวข้อที่สำคัญ ๆ เรียงตามลำดับเหตุการณ์เช่นกัน เช่น ด้านการปกครอง การติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศใกล้เคียงและชาติตะวันตก การศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม เป็นต้น ในประโยคเตรียมอุดมศึกษา ก็เช่นเดียวกัน แต่เสียดีกเน้นเหตุการณ์สำคัญเฉพาะบางรัชกาล และจัดแบ่งหัวข้อ มีรายละเอียดเรียงตามลำดับเวลา ซึ่งก็ยังจำกัดอยู่ในหัวข้อด้านการเมืองการปกครอง การศาสนา ศิลปะวัฒนธรรม ความสัมพันธ์กับต่างประเทศโดยเฉพาะมหาอำนาจตะวันตก จึงกล่าวได้ว่า นิยมจัดหลักสูตรในรูปแบบวงกลม (Cyclic order) สำหรับประวัติศาสตร์ทั่วไปหรือประวัติศาสตร์สากล ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจัดคล้ายคลึงกับในชั้นประถมศึกษาแต่ละเอียงคี่ขึ้น คือเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับชาติใกล้เคียง และมหาอำนาจภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ส่วนในประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย และเตรียมอุดมศึกษา นับว่าให้ความสำคัญแก่ประวัติศาสตร์สากลมาก มีการกำหนดเนื้อหาให้

เรียนโดยพิศดาร ตั้งแต่กำเนิดและความคลี่คลายของอารยธรรมมนุษย์ ความเป็นมาและอิทธิพลของศาสนา การสำรวจดินแดนใหม่ การสร้างชาติและการขยายตัวของชาติต่าง ๆ ในยุโรป เอเชีย ออสเตรเลีย ความก้าวหน้าทางการค้า การขนส่ง การสื่อสาร วิทยาการประดิษฐ์คิดค้น การปฏิวัติอุตสาหกรรม ลัทธิจักรวรรดินิยม สงครามโลกครั้งที่ 1-2 และผลที่ตามมา เป็นต้น โดยในชั้นประโยคเตรียมอุดมศึกษาจะให้ความสำคัญของประวัติศาสตร์สมัยใหม่นับตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา

ต่อมาในระยะหลัง หลักสูตร พ.ศ. 2503 กำหนดจุดประสงค์ของวิชาสังคมศึกษาไว้กว้าง ๆ เหมือนกันทุกระดับ คือมุ่งให้ผู้นเรียนมีความรู้ความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม ขอบซึ่งในคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมที่ชนแต่ละชาติได้สร้างสมกันมาแต่อดีต ตระหนักในคุณค่าทางศีลธรรมและวัฒนธรรม เป็นพลเมืองดี เคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ตระหนักในหน้าที่ความรับผิดชอบตนเองและต่อสังคม รู้จักเหตุผล หลักการและวิธีการแก้ปัญหา การจัดเนื้อหาประวัติศาสตร์ในหลักสูตร ประวัติศาสตร์ไทยยังเป็นเนื้อหาที่จัดให้เรียนทุกระดับและทุกแผนก มีความสมบูรณ์ในแต่ละระดับ ในชั้นประถมศึกษาาระยะต้น เน้นประวัติโรงเรียนและชุมชน ประวัตินุคคลสำคัญของชาติไทย ในระดับชั้นตอนปลายนั้น กำหนดให้เรียนประวัติความเป็นมาของชนชาติไทยในตอนใต้ของประเทศจีน สมัยสุโขทัย อโยธยา และรัตนโกสินทร์ ถึงรัชกาลที่ 7 โดยเน้นเหตุการณ์สำคัญ ความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ในหัวข้อการปกครอง ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก ประวัตินุคคล สถานที่และวัตถุสำคัญของชาติ ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายก็เช่นเดียวกัน แต่เน้นเนื้อหาให้ละเอียดขึ้น เป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังได้เคยกล่าวแล้ว แสดงให้เห็นว่า โดยแท้จริงแล้ว เนื้อหาเรื่องราวของประวัติศาสตร์ไทยที่สอนกันอยู่ในโรงเรียน แทบจะไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลงเลยในระยะหลายสิบปีที่ผ่านมา เกี่ยวกับปัญหานี้ ขจร สุขพานิช ได้กล่าวว่าสาเหตุสำคัญประการหนึ่งเป็นเพราะในหมู่นักศึกษาค้นคว้า เนื้อหาในวิชาประวัติศาสตร์ยังคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นต้นว่า ยังตกลงกันไม่ได้ว่า ประวัติศาสตร์ไทยยุคก่อนสุโขทัย มีกี่ยุค เรียกว่าอะไร อยู่ในช่วงสมัยใด และนับตั้งแต่สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพสิ้นพระชนม์ไปแล้วใน พ.ศ. 2487 ประเทศไทยไม่มีนักประวัติศาสตร์ที่ยิ่งใหญ่พอที่ใคร ๆ จะ

เคารพเชื่อฟัง พระมิตของพระองค์ในเรื่องเนื้อหา จึงไม่เปลี่ยนแปลงก้าวหน้าไปจากเดิม แม้ว่าในปัจจุบันเราจะมีคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ขึ้นในสำนักนายกรัฐมนตรี มีกรมศิลปากร ทำหน้าที่เอาใจใส่ทางวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดีอยู่แล้ว แต่เรายังขาดการรวมกลุ่มของบรรดาผู้ใฝ่ใจ และมีหน้าที่สอนวิชาการประวัติศาสตร์จากที่ต่าง ๆ มาเสนอข้อมูลและถกเถียงกัน ในอันที่จะให้เนื้อหาวิชาการประวัติศาสตร์ได้ข้อเท็จจริงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เหมือนกับที่เกิดขึ้นในประเทศอื่น ๆ และสามารถรับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ปัญหาใหญ่น้อยในเนื้อหาประวัติศาสตร์ไทยก็จะค่อย ๆ หมดไป¹ การรวมกลุ่มของบรรดาผู้ใฝ่ใจและมีหน้าที่สอนวิชาการด้านประวัติศาสตร์เพียงจะประสบความสำเร็จในรูปของสมาคมประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทยเมื่อประมาณ พ.ศ. 2523 นี้เอง นับว่ายังอยู่ในระยะเริ่มต้นโดยแท้ ส่วนประวัติศาสตร์สากลหรือประวัติศาสตร์ทั่วไป จะเริ่มมีอยู่ประปรายในชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และตลอดทุกชั้นในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมากที่สุดในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยเนื้อหาในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นจะถูกตัดให้เหลือน้อยลง เพียงประวัติศาสตร์ของประเทศเพื่อนบ้านที่มีสัมพันธ์กับไทย ประวัติศาสตร์สังเขปของจีน ญี่ปุ่น อินเดีย นับแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา และสงครามโลกครั้งที่ 1 และผลของสงครามส่วนในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย วิชาบังคับทั้งสองแผนก จะเน้นความหมายของประวัติศาสตร์ การปฏิวัติอุตสาหกรรมและความก้าวหน้าทางวิทยาการตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา สงครามโลกครั้งที่ 2 และองค์การสหประชาชาติ ส่วนวิชาบังคับเฉพาะของแผนกศิลปะ จะเป็นเรื่องแหล่งอารยธรรมต่าง ๆ ในยุคโบราณ ศาสนา การสำรวจทางทะเลในคริสต์ศตวรรษที่ 15 การแสวงหาอาณานิคม การสร้างชาติและความเจริญก้าวหน้าของออสเตรเลีย สหรัฐอเมริกา

¹ ขจร สุขพานิช, "วิชาประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ไทย" ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์, ขามูวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, 2519), หน้า 245 - 248.

เป็นต้น ซึ่งหลายคนเห็นว่ายังเป็นหลักสูตรที่เน้นเนื้อหามากเกินไป

อย่างไรก็ตาม นับตั้งแต่ พ.ศ. 2503 - 2523 ประเทศไทยมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมากในหลาย ๆ ด้าน ทั้งทางด้านการเมือง ด้านเศรษฐกิจ ซึ่งมีความเติบโตขึ้นมาจากการวางแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปัญหาการเพิ่มของประชากรในอัตราสูง การหลั่งไหลของประชากรจากชนบทสู่เมือง ปัญหาความแรงงานและการจ้างงาน ขณะเดียวกันก็มีการขยายตัวทางด้านความต้องการของสังคมโดยทั่วไปที่จะได้รับโอกาสทางการศึกษาสูงขึ้น เพื่อยกฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของตน จึงเป็นช่วงเวลาที่การศึกษามีการขยายตัวออกไปในทางปริมาณอย่างรวดเร็วทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา และการฝึกหัดครู ทำให้ไม่สามารถรักษาคุณภาพของการศึกษาไว้ได้ในระดับที่น่าพอใจ และที่สำคัญคือ ทำให้เกิดปัญหาความไม่สอดคล้องกันระหว่างการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนกับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่จริง สถานการณ์เหล่านี้ทำให้รัฐบาลและนักการศึกษาทั้งหลายเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการปฏิรูปการศึกษาใหม่ทั้งระบบ รวมทั้งการปรับปรุงด้านเนื้อหาสาระการเรียนการสอนด้วย จึงได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานปรับปรุงหลักสูตรขึ้นใน พ.ศ. 2513 ตั้งศูนย์พัฒนาหลักสูตรขึ้นในกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อประมาณ พ.ศ. 2515 ตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาใน พ.ศ. 2517 ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ พ.ศ. 2520 และตั้งคณะกรรมการขึ้นยกร่างหลักสูตรใหม่ทุกระดับการศึกษาตั้งแต่ พ.ศ. 2517 - 2523 ในที่สุดก็ได้มีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2521 และหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2524 ซึ่งมีผลบังคับใช้ครบทุกชั้นเรียนตามระบบ 6 : 3 : 3 ในปีการศึกษา 2526 นับเป็นผลของความพยายามร่วมกันของนักการศึกษา นักวิชาการหลักสูตร ผู้เชี่ยวชาญสาขาวิชาการต่าง ๆ ผู้เกี่ยวข้องกับการศึกษาทุก ๆ ฝ่าย อาทิ ผู้บริหารโรงเรียน ครูผู้สอน ศึกษานิเทศก์ เป็นต้น จำนวนมากมายอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน หลักสูตรใหม่ จึงเป็นหลักสูตรที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในด้านจุดประสงค์และในด้านของการจัดโครงสร้างของเนื้อหาสาระของมวลประสบการณ์ที่จัดให้แก่ผู้เรียนในวัยต่าง ๆ

สำหรับหลักสูตรประถมศึกษา เนื้อหาสาระแบ่งเป็น 4 กลุ่ม ตาม
 ประสบการณ์ของผู้เรียน วิชาประวัติศาสตร์ในหลักสูตรนี้ส่วนใหญ่จะจัดอยู่ในกลุ่ม
 ส่งเสริมประสบการณ์ชีวิต ซึ่งจัดเป็นแบบบูรณาการหลอมความรู้ในวิชาการต่าง ๆ
 เข้าด้วยกัน กล่าวถึงปัญหาและความต้องการของมนุษย์ในค่านต่าง ๆ ทั้งในอดีต
 ปัจจุบัน และอนาคต ทางค่านอนามัย ประชากร การเมือง การปกครอง
 สังคม ศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ
 และการติดต่อสื่อสาร เป็นต้น จุดประสงค์ทั่วไปของกลุ่มประสบการณ์นี้ จึงมุ่งให้
 ผู้เรียนมีความรู้พื้นฐาน และความสามารถพอที่จะดำรงชีวิต ปรับตัวให้เข้ากับ
 สภาพแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม มีความรักชาติ รักประชาธิปไตยอัน
 มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีความรับผิดชอบ รู้จักสิทธิหน้าที่ของตนเองในฐานะ
 พลเมือง เนื้อหาของประวัติศาสตร์ที่จัดไว้มีความคล้ายคลึงกับหลักสูตรเก่า คือ
 เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชนชาติไทยก่อนสมัยสุโขทัยลงมาจนถึง
 การปฏิรูปการปกครองในรัชกาลที่ 4, 5, 6 และการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
 การปกครองในรัชกาลที่ 7 และเพิ่มเนื้อหาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในชั้นต้น ๆ
 จากประวัติโรงเรียน ชุมชน มาถึงจังหวัดของผู้เรียนชั้นอีก

ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น หลักสูตรใหม่จัดกลุ่มวิชาต่าง ๆ เป็น 5 กลุ่ม
 แบ่งเป็นวิชาบังคับและวิชาเลือก มีอัตราเวลาเรียนเป็นคาบ คาบละ 50 นาที
 และ 2 คาบมีค่าเท่ากับ 1 หน่วยการเรียนรู้ สำหรับกลุ่มวิชาสังคมศึกษา มีจุด
 มุ่งหมายเพื่อให้ผู้เรียนมีความเข้าใจพื้นฐานทางค่านสังคม เป็นพลเมืองดี มีคุณ
 สมบัติอันพึงประสงค์ของสังคมไทย มีความสามารถในการคิด ตัดสินใจ และแก้
 ปัญหาในการดำเนินชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้อย่างเหมาะสม ก่อให้เกิดความ
 เข้าใจอันดีระหว่างชาติ การจัดเนื้อหาของวิชาสังคมศึกษาซึ่งเป็นวิชาบังคับ จึง
 ใ้รูปแบบของบูรณาการเช่นเดียวกับในชั้นประถมศึกษา โดยหลอมวิชาทางค่าน
 สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 7 วิชา อันได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่-
 พลเมือง ศิลปกรรม สังคมวิทยา ประชากรและสิ่งแวดล้อม เศรษฐศาสตร์เข้า
 ด้วยกัน ในหัวข้อ "ประเทศของเรา" ให้เรียนในชั้น ม. 1 "เพื่อนบ้านของเรา"

ให้เรียนในชั้น ม. 2 และ "โลกของเรา" ให้เรียนในชั้น ม.3 โดยยึดหลักให้
 ผู้เรียนได้ทำความรู้จักกับตนเองเสียก่อน แล้วจึงรู้จักเพื่อนบ้านและชุมชนที่อยู่ไกล
 ออกไป เป็นการขยายขอบเขตของประสบการณ์ให้กว้างกว่าเดิม แต่การบูรณา-
 การเนื้อหาของวิชาสังคมศึกษาในระดับชั้นนี้ยังคงมีการแบ่งแยกวิชาการในสาขา
 สังคมศึกษาตามแบบเดิมอยู่ นั่นคือ เป็นเพียงการบูรณาการในเนื้อหา แนวคิด
 และขั้นตอนอย่างกว้าง ๆ เท่านั้น อย่างไรก็ตามในการจัดลำดับเนื้อหาของหลัก-
 สูตรได้ใช้ประวัติศาสตร์เป็นแกนเพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมทางด้านสังคมและมนุษย์เข้า
 ค่ายกัน และเพราะการเรียงลำดับเรื่องราวจากอดีตไปหาปัจจุบัน จะทำให้
 ผู้เรียนในวัยนี้เข้าใจ และมองเห็นพัฒนาการต่าง ๆ ได้ดีกว่าวิชาอื่นเป็นแกน
 ซึ่งจำเป็นต้องเริ่มต้นจากปัจจุบันย้อนไปหาอดีต ส่วนวิชาเลือกในระดับชั้นนี้ ให้
 เลือกได้ไม่เกิน 2 รายวิชา ๆ ละ 1 หน่วยการเรียนรู้ในชั้น ม. 3 วิชาประวัติ-
 ศาสตร์จัดไว้ 4 รายวิชา จากวิชาเลือกในกลุ่มสังคมศึกษาทั้งหมด 11 วิชา
 ได้แก่ ประวัติของบุคคลตัวอย่าง ประวัติศาสตร์ทั่วไป ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์
 สมัยใหม่ และประวัติศาสตร์ไทย 1 กับประวัติศาสตร์ไทย 2 ในหลักสูตรสังคม-
 ศึกษาของระดับชั้นนี้ นับได้ว่า ประวัติศาสตร์มีส่วนอยู่ในหลักสูตรมากพอสมควร

แต่หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งจัดโครงสร้างของเนื้อหาเป็นวิชา
 บังคับสามัญ 24 หน่วยการเรียนรู้ วิชาบังคับพื้นฐานวิชาอาชีพ 12 หน่วยการเรียนรู้
 กับวิชาเลือกตามแผนการเรียนจากกลุ่มวิชาต่าง ๆ อีก จำนวนหนึ่งรวมแล้วอย่าง
 น้อยต้องไม่ต่ำกว่า 84 หน่วยการเรียนรู้ ในหมวดวิชาบังคับสามัญ แบ่งออกเป็น
 4 กลุ่มวิชา ๆ ละ 6 หน่วยการเรียนรู้หรือ 6 รายวิชา ๆ ละ 1 หน่วยการเรียนรู้
 วิชาประวัติศาสตร์มีส่วนอยู่ในหลักสูตรบังคับนี้เพียง 1 ใน 6 หรือ 1 รายวิชา
 ในขณะที่ศาสนาและจริยธรรมมีส่วนอยู่ 2 ใน 6 มากกว่าวิชาอื่น ๆ ซึ่งมีอยู่ทั้งหมด
 8 วิชาด้วยกัน อย่างไรก็ตามนักเรียนที่สนใจวิชาประวัติศาสตร์จะมีโอกาสได้เรียน
 มากขึ้นในกลุ่มวิชาเลือก ซึ่งมีประวัติศาสตร์จัดไว้ถึง 11 รายวิชาจากทั้งหมด
 26 รายวิชา และมีขอบเขตของเนื้อหากว้างขวางและน่าสนใจทุกวิชา เพราะเน้น
 ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ในส่วนภูมิภาคที่สำคัญของโลก ระเบียบวิธีการหลักฐานทาง

ประวัติศาสตร์ ประวัติักคิดคนสำคัญของโลก และเหตุการณ์ปัจจุบัน เป็นต้น ส่วนวิชา บังคับสามัญ ซึ่งประกอบด้วยประวัติศาสตร์ไทยและสากลรวมกันนั้น ประวัติศาสตร์ไทย ก็มีขอบเขตเนื้อหากว้างขวางขึ้นกว่าสมัยก่อนมาก เห็นทางคานสัจจคมและเศรษฐกิจมาก ขึ้น และมีข้อน่าสังเกตว่า การจัดรายวิชาในระดับชั้นนี้เป็นการจัดแยกเนื้อหาตามสาขา วิชาเสียส่วนใหญ่

กล่าวโดยส่วนรวมได้ว่า จุดมุ่งหมายของวิชาประวัติศาสตร์ในหลักสูตรของ โรงเรียนได้พัฒนาจากจุดมุ่งหมายแคบ ๆ ในสมัยก่อนเพื่อให้เกิดความรักชาติ ภูมิใจใน ชาติ และมรดกที่บรรพบุรุษได้สร้างสมไว้ให้ จนเกิดความคิดที่จะช่วยกันทำนุบำรุงให้คง อยู่ถาวรสืบไปและให้ความรู้เกี่ยวกับความเลื่อมและความเจริญของชนชาติต่าง ๆ เพื่อ ให้เกิดความรู้ ความคิดกว้างขวางขึ้นนั้น ในปัจจุบันนับตั้งแต่ พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา จุดมุ่งหมายของวิชาประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นเนื้อหาที่สำคัญส่วนหนึ่งของสังคมศึกษา ได้ขยาย ขอบวงกว้างขวางกว่าแต่ก่อนมากทั้งในด้านการปลูกฝังค่านิยม คุณธรรมอันพึงประสงค์ของ สังคมไทย ให้ผู้เรียนมีความรักชาติ รักประชาธิปไตย มีความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ ไปจนถึงเกิดความรักในมนุษยชาติ เป็นพลเมืองที่มีความองงามทางสติปัญญา มีความ สังเกต รู้จักการคิด พิจารณาไตร่ตรอง แก้ปัญหาข้อขัดแย้ง หรือปัญหาในการดำเนิน ชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างมีหลักการและเหตุผล เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การจัดวิชาสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์ในหลักสูตรของ โรงเรียน ในปัจจุบัน มีแนวโน้มเป็นการจัดแบบบูรณาการเนื้อหาของหลาย ๆ สาขาวิชาเข้าด้วยกัน มากขึ้นโดยลำดับ ทั้งในหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น ในขณะที่เดียวกันก็ เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า การนำหลักสูตรไปใช้ให้ได้ผลดีตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตรนั้น ต้องใช้ครูผู้สอนที่มีความสามารถสูงพอในคานเนื้อหาวิชา ประสบการณ์ และการจัดกระ- บวนการเรียนการสอน แต่ในสภาพที่เป็นอยู่จริง จะหาครูที่มีความสามารถสูงเช่นนั้นได้ ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาสังคมศึกษาซึ่งรวมแขนงวิชาย่อย ๆ ไว้มถึง 7 หรือ 8 วิชา และผู้สอนแต่ละคนก็มักมีความถนัด ความชำนาญเฉพาะด้าน ไม่อาจสอนทุกอย่างได้พร้อม กัน การเตรียมการสอนวิชาแบบบูรณาการนี้ก็ต้องใช้เวลามาก และใช้ความรู้อย่าง กว้างขวางกว่าการสอนเฉพาะวิชาอยู่แล้ว วไล ฌ ป่อมเพชร จึงได้ให้ข้อเสนอแนะแก่ ผู้บริหารโรงเรียนให้รวมกำลังครูผู้สอน จัดสอนเป็นทีมโดยมีผู้ประสานงานของแต่ละทีม

มีการเตรียมการสอนและการวัดผลร่วมกัน เพื่อให้การสอนมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน และรักษามาตรฐานของการเรียนการสอนใดควย¹ นั่นคือควรได้มีการทำแผนการสอน หรือโครงการสอนในระดับโรงเรียนและระดับชั้นเรียน ขยายรายละเอียดจากหลักสูตร ซึ่งในระดับประถมศึกษาได้มีตัวอย่างของแผนการสอนไว้ให้แล้ว แต่ในระดับมัธยมศึกษา ครูผู้สอนจะต้องมาขยายทำแผนการสอนจากหลักสูตรและคู่มือการสอนเอง จากหลักสูตร ปัจจุบันในทุกระดับการศึกษา เพื่อช่วยให้ครูผู้สอนและผู้เกี่ยวข้องเข้าใจจุดประสงค์ของแต่ละรายวิชาตรงกันจะเห็นได้ว่าผู้จัดทำหลักสูตรมีแนวโน้มที่จะกำหนดจุดประสงค์รายวิชา ให้เป็นจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม ซึ่งมีพื้นฐานแนวความคิดมาจากการจัดแบ่งจุดประสงค์ การเรียนรู้ของบลูม (Bloom) ใน ค.ศ. 1956 ซึ่งเน้นการจัดลำดับชั้นของพฤติกรรม การเรียนรู้ในด้านความรู้ความเข้าใจไว้มากกว่าละเอียด ผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์หลายคนเห็นว่า เมื่อนำวิธีการแบ่ง เช่นนี้มาใช้กับเนื้อหาของประวัติศาสตร์จะมีผล ทำให้เกิดปัญหาแก่นักเรียนเรื่องความเข้าใจในลักษณะธรรมชาติ และวิธีการของประวัติศาสตร์ ได้มีหลายคนเช่นคอลธัมและไฟนส์ (Coltham and Fines) ใน ค.ศ. 1971 ได้พยายามศึกษาวิธีการกำหนดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมเสียใหม่ให้ เหมาะสมกับการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ โดยใช้แนวคิดของบลูมเป็นพื้นฐาน แต่ แบ่งขอบเขตของจุดประสงค์การเรียนรู้เป็น 4 ขอบเขตด้วยกัน และแต่ละขอบเขตก็มี ลำดับชั้นรายละเอียดออกไป² ผู้เขียนจึงคิดว่า เพื่อช่วยให้การจัดทำหลักสูตรระดับ ชั้นเรียนและระดับโรงเรียนประสบผลสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น วิธีการแบ่งจุดประสงค์ เชิงพฤติกรรมให้เหมาะสมกับธรรมชาติและวิธีการของประวัติศาสตร์ จะยังคงเป็นหัวข้อ ที่เปิดกว้างสำหรับการศึกษาค้นคว้าต่อไป

อีกประการหนึ่ง ตามที่คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาให้เสนอไว้ในรายงานเรื่องการปรับปรุงเนื้อหาสาระ และกระบวนการเรียนรู้ว่า สิ่งที่ต้องทำควบคู่

¹วไล ฌ ป้อมเพชร, "ปัญหาและข้อเสนอแนะบางประการเกี่ยวกับการใช้ หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา พุทธศักราช 2521," ในการสัมมนาอาจารย์ผู้สอน : ... : วิชาการสอนสังคมในระดับมัธยมศึกษา 25 - 27 มกราคม 2523 ณ มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร (อัสสัมชัญ).

²Jan Steele, Developments in History Teaching (London : Open Books Publishing Ltd.), pp. 32-34.

ไปกับการปรับปรุง เนื้อหาสาระของหลักสูตรก็คือการพัฒนาแบบเรียน ในระดับประถมศึกษา จะถือหลักให้มีแบบเรียนน้อยเล่ม แต่ปริมาณความยาวจะยาวมากเล่ม แต่ในระดับมัธยม นอกจากแบบเรียน ควรได้มีการส่งเสริมให้มีหนังสืออ้างอิง ค้นคว้าให้กว้างขวาง และ ยิ่งกว่านั้นผู้เขียนคิดว่า ควรให้หนังสืออ่านเพิ่มเติมจำนวนมากอีกด้วย เพราะทั้งครูและ นักเรียนไม่สามารถจะคาดหวังให้แบบเรียนครอบคลุมเนื้อหาและจุดประสงค์ทุกอย่างใน หลักสูตรได้ หนังสืออ่านเพิ่มเติมเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาถัดมาจากการ พัฒนาหลักสูตร จะโดยขอความร่วมมือจากนักวิชาการในด้านการเขียน การแปล หรือ จากองค์กรเอกชน สมาคมต่าง ๆ ในด้านการขอลิขสิทธิ์การจัดพิมพ์ ฯลฯ ก็ตาม เพื่อให้มีวางอยู่บนแผงหนังสือในท้องตลาด หรือตามห้องสมุดต่าง ๆ แม้ว่านักเรียนส่วนใหญ่ จะไม่มีโอกาสได้อ่านอย่างทั่วถึงกัน แต่หวังไว้ว่า จะมีผู้เรียนอยู่จำนวนหนึ่งที่ได้มี โอกาสพัฒนาความรู้ ความคิด คว้าเข้าใจ ความซาบซึ้งคัมภีร์ และจินตนาการของ ตนให้เกิดมีขึ้นได้ และนั่นคือจุดมุ่งหมายประการสำคัญของการ เรียนการสอนประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่าจินตนาการ ความรู้ความคิด ความซาบซึ้งคัมภีร์ที่จะเกิดขึ้นจาก เหตุการณ์ในอดีต และเรื่องราวของบุคคลในอดีตได้นั้น มักจะต้องผ่านรายละเอียด จากคำพูด คำบรรยายที่เกิดจากตัวหนังสือมากกว่าคำบอกเล่าหรือวัตถุสถานที่เพียงอย่าง เดียว เราเคยผิดพลาดจากการให้ความสนใจการศึกษาในระบบโรงเรียนแล้วละเลยการ ศึกษาออกโรงเรียนมาแล้ว ในปัจจุบันเราจึงไม่ควรให้ความสำคัญแต่เฉพาะการเรียน การสอนภายในห้องเรียนอย่างเดียว แต่ควรให้ความสนใจการศึกษาค้นคว้าตนเองนอกห้อง เรียนให้มากพอ ๆ กันด้วย โดยเฉพาะการเรียนการสอนประวัติศาสตร์

สรุปได้ว่า จากการศึกษาพัฒนาการของวิชาประวัติศาสตร์ในหลักสูตร โรงเรียน ของไทยเรา ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ตั้งแต่ พ.ศ. 2454 จนถึงปัจจุบันพบว่า

1. นักการศึกษาและผู้บริหารการศึกษาของไทย ได้ยอมรับในคุณค่าและความ สำคัญของวิชาประวัติศาสตร์หรือพงศาวดารในหลักสูตรของ โรงเรียนทุกระดับชั้นตลอดมา เช่นเดียวกับชาติตะวันตก แต่วิชาประวัติศาสตร์จะมีส่วนแบ่งอยู่ในหลักสูตรของ โรงเรียนมากน้อยแค่ไหน และมีวิธีการจัดอย่างไร จะขึ้นอยู่กับทัศนะ ความคิดเห็น ของกลุ่มผู้มีส่วนรวมในการจัดทำหลักสูตรในแต่ละยุคแต่ละสมัย

2. การจัดวิชาประวัติศาสตร์ในหลักสูตรของโรงเรียนตั้งแต่เริ่มแรกเป็นต้นมา ส่วนใหญ่จะจัดแยกเป็นวิชาเอกเทศควบคู่กับวิชาภูมิศาสตร์ และเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง ก็ได้เริ่มจัดรวมกลุ่มอย่างหลวม ๆ กับวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม เป็นหมวดวิชาสังคมศึกษา ในระดับชั้นเตรียมอุดมศึกษา และจัดเป็นกลุ่มวิชาครบทุกระดับชั้น ในหลักสูตร พ.ศ. 2503 โดยนิยมจัดเนื้อหาเป็นแบบวงกลม และเป็นหัวข้อสำคัญ ๆ เรียงตามลำดับเวลา ก่อนหลัง ต่อมาได้เริ่มการจัดแบบบูรณาการ เนื้อหาจากหลาย ๆ สาขาวิชา อย่างกว้าง ๆ โดยมีตัวผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ในหลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2498 และ 2503 ก่อน แล้วจึงจัดทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นในหลักสูตร พ.ศ. 2521

3. การกำหนดจุดมุ่งหมายของวิชาประวัติศาสตร์ ได้เปลี่ยนแปลงจากจุดมุ่งหมายแคบ ๆ ที่มุ่งเพียงเพื่อให้ผู้เรียนมีความรักชาติ ภูมิใจในชาติและผลงานของบรรพบุรุษใหญ่เรื่องโลกและชาติต่าง ๆ เพื่อขยายความรู้ความคิดให้กว้างขวางขึ้น มาเป็นจุดมุ่งหมายที่มิชอบเขตกว้างขวางขึ้น ทั้งในด้านการปลูกฝังค่านิยม คุณธรรมต่าง ๆ ที่สังคมไทยต้องการ เพื่อความเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ และของโลก การมีความเข้าใจอันดีระหว่างชาติ และการมุ่งพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียนให้รู้จักคิด ไตร่ตรอง ตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผล เข้าใจปัญหาของบ้านเมือง มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทั้งทางกายภาพและทางสังคม การกำหนดจุดประสงค์รายวิชาในระดับชั้นมัธยมศึกษา และจุดประสงค์ของหน่วยเนื้อหาในระดับประถมศึกษา มีแนวโน้มเป็นจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมมากขึ้น

4. เนื้อหาของประวัติศาสตร์ไทยในหลักสูตรของโรงเรียน มีลักษณะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนักในระยะหลายสิบปีที่ผ่านมา เนื่องจากเนื้อหาของวิชาประวัติศาสตร์ไทยมิได้เปลี่ยนแปลง หรือมีข้อเท็จจริงเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทันทีกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เพราะชาตินักประวัติศาสตร์ที่โดดเด่น และชาครกรวมกลุ่มของนักวิชาการประวัติศาสตร์หรือผู้สอนประวัติศาสตร์ในอันที่จะมีผลให้ได้เนื้อหาวิชาการประวัติศาสตร์ที่ก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จนกระทั่งถึงหลักสูตรประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2521 หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2524 เนื้อหา

ของประวัติศาสตร์ไทยในหลักสูตร จึงได้ขยายกว้างไปถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กับเรื่องราวทางศาสนาสังคมและเศรษฐกิจมากขึ้น ส่วนประวัติศาสตร์ต่างประเทศ ก็ขยายขอบวงออกไป มีความหลากหลาย และเน้นเนื้อหาส่วนที่เป็นประวัติศาสตร์ร่วมสมัย เหตุการณ์ปัจจุบัน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของคนไทยมากขึ้น

ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการศึกษาวิจัยต่อไป

1. ในการจัดหลักสูตรใหม่ แม้ว่าในบางระดับการศึกษาจะได้มีการบูรณาการเนื้อหาของหลายสาขาวิชาเข้าด้วยกัน แต่การจัดเนื้อหาสาระของแต่ละสาขาวิชายังมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดในระดับรายวิชาและระดับชั้น และเนื่องจากการศึกษาครั้งนี้ มิได้ครอบคลุมไปถึงเรื่องการนำหลักสูตรไปใช้ แต่โดยหลักการแล้ว หลักสูตรจะประสบความสำเร็จเพียงใดนั้น จะขึ้นอยู่กับการจัดกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตร จึงควรได้มีการศึกษาเกี่ยวกับการจัดประสบการณ์การเรียนการสอนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิชาประวัติศาสตร์ว่าสอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตรหรือไม่เพียงไร

2. ตามที่ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ในต่างประเทศหลายคนมีความเห็นว่าการกำหนดจุดประสงค์ของประวัติศาสตร์โดยอาศัยแนวคิดของบลูมเป็นหลักนั้น ทำให้เกิดปัญหาแก่ผู้เรียนในเรื่องความเข้าใจธรรมชาติและวิธีการของประวัติศาสตร์อยู่ และได้พยายามจัดแบ่งประเภทของจุดประสงค์เสียใหม่ให้เหมาะสมกับวิชาประวัติศาสตร์ ดังนั้นจึงน่าที่จะได้มีการศึกษาในเรื่องนี้ และนำมาทดลองใช้ในการกำหนดจุดประสงค์เชิงพฤติกรรมและการจัดกระบวนการเรียนการสอนในระดับชั้นในโรงเรียนของไทยต่อไป